

Adalékok Zsigmond lengyel herceg számadásaihoz

Az udvari számadáskönyveket a történeti kutatás a primer források között tartja számon. Szövegük tárgyilagos, soraik lényegretörőek. Olyan kútfők, melyek a leginkább arra hivatottak, hogy megismertessék az olvasót az udvar szervezetével, belső életével és mindennapjaival, de fényt vetnek az udvaron kívüli világ életére is. Azonban nemcsak királyi és hercegi udvartartások számadáskönyvei hagyományozódtak az utókorra. Nyugat-Európában – a középkor folyamán, de az újkortól különösen – bevett gyakorlat volt, hogy egyházi intézmények, egyházi tisztet betöltők, arisztokrata családok, és városok is számadáskönyvet vezessenek, melyekben feltüntették bevételeiket és kiadásait.¹

Számadáskönyvek írása a Lengyel Királyságban a XV. sz. második felétől vált elterjedté. A Varsói és Krakkói Állami Levéltárban számos ilyen forrást őriznek, melyek egy része már napvilágot látott kritikai kiadásban, ám jelentős hányada még kiadatlan.² Ezen számadások sorába illeszkedik be a Jagelló Zsigmond hercegi éveiből származó, – az előadás alapját képező – két kötetnyi számadás is.

Jagelló Zsigmond, aki nevét anyai nagyapjáról, Luxemburgi Zsigmondról (magyar király 1387–1437) kapta, Habsburg Erzsébet és IV. Kázmér litván nagyfejedelem (1440–1492) és lengyel király (1447–1492) ötödik fiaként született 1467. január 1-én. IV. Kázmér 1492-ben bekövetkezett halála után a két idősebb fivér osztotta fel egymás között a hatalmat: János Albert lengyel király (1492–1501) lett, Sándort a litván rendek választották nagyfejedelemmé (1492–1506). A két fiatalabb fivér közül – mivel Frigyes élvezte a krakkói püspöki és a gnieznoi érseki javadalmakat – egyedül Zsigmond helyzete volt kérdéses, nem lévén megfelelő anyagi háttér egzisztenciája biztosításához. A kérdés gyakran került terítékre a család politikai összejövetelein, levelezéseikben, de végleges megoldás nem született.³ Az idősebb fivérék közül egyik sem akart vagy – a megerősödő rendi hatalomnak köszönhetően⁴ – nem tudott az uralma alatt álló területekből átadni a másiknak. Ideiglenesen különböző összegeket juttattak Zsigmondnak, mintegy járadékként,⁵ továbbá több hercegséget kapott ajándékba,⁶ és a család abban bízott, hogy hamarosan – esetleg I.

¹ LDM 1995. 508–510. *Rechnungsbücher* (Sprandel, R.) szócikk. ANTANAVIČIUS – PETRAUSKAS 2007. XXXV.

² A Varsóban, a Történelmi Documentumok Központi Archivumában (AGAD=*Archiwum Głównie Akt Dawnych*) őrzött fondokról tájékozódhatunk a következő honlapon: http://www.agad.archiwa.gov.pl/eng/zespolny_serie.pdf, azonban részletes lista, csak helyben áll rendelkezésre. Áttekintés a Varsói Levéltár anyagáról: ZIELIŃSKA 1992.

³ Tervben volt többek között egy rész leválasztása a Litván Nagyfejedelemségből Zsigmond számára. A löcsei találkozáson (1494) talán felmerült az is, hogy az akkori moldáv vajda, a lengyeleknek sok gondot okozó István helyére kerüljön, de mindezen kísérletek tervek maradtak csupán. Erzsébet anyakirályné fiai Ulászló és János Albert között, a magyar trón megszerzése miatt támadt harcban utóbbit támogatta, úgy gondolván Ulászló megtarthatja a cseh koronát, Sándor Lengyelország élére kerülhet, Zsigmond pedig litván nagyfejedelem lehet. CARO 1888. 686.; DIVÉKY 1913.; DIVÉKY 1920. 371–379.; PAPEE 1927. passim.

⁴ SAMSONOWICZ 1982. 49–69.; ANTANAVIČIUS – PETRAUSKAS 2007. XXVIII–XXX.

⁵ A neki jutott pénzüsszegek nyomon követhetőek egyrészt a számadáskönyveiből (Rachunki królewskie sygn. 29., 33., Archiwum Skrabu Koronnego I., Archiwum Głównie Akt Dawnych. Továbbiakban: Rachunki 29/ Rachunki 33), másrészt oklevelekkel is igazolható a kifizetések egy része. PAWIŃSKI 1893. Appendix 273–289.; PAPEE 1927. 70.

⁶ Mivel nem tartozik szorosan a témához, nem térnek ki a sziléziai hercegségek hovatarozásának problematikájára, csak néhány tájékoztató jellegű adatot közölnék a témához kapcsolódóan: 1499. nov. 27-én kapja

Miksa halálával, akinek örökségére ugyancsak igényt formáltak Erzsébet révén⁷ – megoldódik a helyzet. Addig is, 1498. telén Zsigmond és udvartartása Krakkóból átköltözött Budára, ahol II. Ulászló (1490–1516) volt hivatva gondoskodni öccse ellátásáról. Egészen 1501-ig tartózkodott Zsigmond Budán, amikor is János Albert halála miatt Krakkóba utazott, majd – elveszvé a remény, hogy bátyja örökébe léphet a lengyel trónon – ajándék-ként kapott Glogoviai Hercegségbe távozott.

A számadáskönyv adataiból láthatjuk, hogy Zsigmond meglehetősen „mozgékony” volt hercegi éveiben. Gyakran utazott hercegségei központjai között, de sűrűn megfordult Krakkóban is, és Budára is visszatért két alkalommal (1502. szeptemberétől novemberéig, valamint 1505. júniusától augusztusáig).⁸ Utolsó nagy útja, mely számadáskönyve alapján rekonstruálható, Vilniusba vezetett, majd onnan Krakkóba.⁹ Sándor – feltehetőleg szélütés következtében – 1506 nyarán nagyon gyenge fizikai állapotba került, bal oldalára lebélt. Érezvén, hogy közele a vég, Jan Lubranski poznanai püspök révén,¹⁰ öccsét magához hivatata. Zsigmond és kísérete 1506. augusztus 4-én kelt útra és szeptember 17-én – azaz Sándor augusztus 19-én bekövetkezett halála után – érkezett meg Vilniusba.¹¹ Zsigmondot a litván rendek 1506. október 20-án választották nagyfejedelemüké Piotrkow-ban. Egy ideig bizonytalan volt a lengyel trón kérdése, lévén, hogy Ulászló is örökösként léphetett volna fel, de 1506. december 8-án Zsigmondot választották lengyel királlyá, majd 1507. január 24-én megkoronázták Krakkóban.¹²

A magyarországi forrásadottságok a XVI. század első felének fennmaradt számadáskönyvei tekintetében meglehetősen jónak mondhatók. Zsigmond számadásainak magyar vonatkozású részei mellett az utókorra maradt II. Ulászló (1490–1516) és II. Lajos (1516–1526) számadáskönyvének egy-egy része is, nem említve egyéb *registrumokat*.¹³

meg Zsigmond a – korábban János Albert birtokába tartozó – Glogoviai Hercegséget; 1501. dec. 8-án kerül birtokába – a hivatalosan Corvin János örökének számító – Opaviai Hercegség; 1504. jún. 4-én pedig II. Ulászló neki ajándékozza az Alsó-Lausitzi Ögrófságot. PALACKY 1867. 25.; GRÜNHAGEN 1884. 360–363.; DIVÉKY 1914. 55.; DOGIEL 1758. 546–548.

⁷ CARO 1888. 687.

⁸ DIVÉKY 1914. 163–211.

⁹ Rachunki 33. 210v–247.

¹⁰ „Item dominica in crastino Petri ad vincula dedi nuntio domini episcopi poznaniensis pro expensis qui cum litteris ad dominum principem venerat ½ florenum” Rachunki 33. 205.

¹¹ Rachunki 33. 210v, 219v.

¹² „Solitus erat singulis ferme annis fratres reges uisitare. Quom uero anno 1506 pro sua consuetudine Alexandrum in Lithuania agentem adire uellet, in itinere regem aegrotare illi nuntiatum est, maturabat ille iter, dumque duodecim millibus passuum adhuc a rege distaret uita excessisse percepit, quo nuntio accepto nihilominus locum mortis Alexandri (salubri capto consilio) adiit, fama erat / si Sigismundus tam subito non uenisset, de rebus Lithuanicis ex quorundam factionibus prope desperandum fuisse, uerum dum & Senatus & populus suum principem uidissent. Jagellonis memoria & Sigismundi uirtus omne periculum uicere, abiectis itaque factionibus Sigismundus mox Lithuanicis rebus 26 Octobris eodem anno praefectus est, & spes tunc summa pro consequendo paterno regno accessit... Alexandro in Lithuania apud Vilnam 19 Augusti 1506 morte extincto Senatus apud Piotrkouiam comitia pro regis electione habuit. Quomque uniuersae Sarmatae Concilium frequens conuenisset, die octaua Decembris, factis eo die diuae uirginis conceptionis sacris officijs, omnium uotis... princeps... totius Senatus assensu Sigismundus Kazimiri quintus filius, Magni ducatus Lithuaniae Glogouiae Opauiaequae dux, & totius Silesiae summus praefectus Sarmatae Poloniaeque rex assumptus et declaratus est.” DECIUS 1521. LIX–LX.

¹³ II. Ulászló számadásait (1494–1495) kiadta: ENGEL 1797. 17–181. II. Lajos 1526-os számadásainak kiadása: FRAKNÓI 1877. 45–236., továbbá ENGEL 1809. 187–236. Fontos még megemlítenünk Aragóniai Beatrix unokaöccsének számadásait: KOVÁCS 1992. Az udvari élet kutatásának jelenlegi állásával kapcsolatban ld: KUBINYI 1995. 309–335.; KUBINYI 2005. 13–32.

A szóbanforgó kéziratra és annak magyar történelmi vonatkozású részeire Divéky Adorján hívta fel a figyelmet. Az ő – lengyelországi levél- és könyvtárakban végzett – kutatómunkája annak a nagyszabású kutató és gyűjtő projectnek volt a része, amelyet a MTA Történelmi Bizottsága kezdeményezett a XIX. században és amelynek célja volt a hazai- és külföldi levél- és könyvtárak, valamint múzeumok anyagának szisztematikus feltérképezése, feldolgozása és a magyar történelmi vonatkozású anyag átírása.¹⁴

Az így napvilágra került források kiadása, ezáltal szélesebb olvasóközönség általi felhasználhatósága 1855-ben realizálódott a Magyar Történelmi Tár, majd a Történelmi Tár megjelenésével.¹⁵ A Divéky-féle átírás is így jelenhetett meg 1914-ben a Magyar Történelmi Tár hasábjain.¹⁶ Divéky a hercegi udvar számadásait nem írta át teljes egészében, hanem csak a herceg magyarországi tartózkodásának időszakát magába foglaló részt, továbbá azokat a szórványosan előforduló bejegyzéseket, amelyek magyar vonatkozással bírnak.¹⁷

Ami a számadáskönyvhöz kapcsolódó további feldolgozásokat, szakmunkákat illeti, a kép igencsak változatos mind a hazai, mind a külföldi szakirodalom tekintetében. Divéky szövegkiadását megelőzően Adolf Pawiński,¹⁸ lengyel történész foglalkozott alaposabban a kézirattal, akinek munkája a későbbi történészek körében Divékyéhez hasonló népszerűségnek örvendett.

Érthető módon a lengyel szakirodalom többet foglalkozott Zsigmond személyével, különös tekintettel királysága időszakára, de hercegi éveit is érdemben tárgyalták.¹⁹ Az okleveles anyagon kívül a számadáskönyvre is építettek ezek a szerzők, elsősorban Divéky átírását és Pawinski munkáját felhasználva, de a teljes szöveg kiadására mind a mai napig nem került sor.

Számos hazai kutató is értékesnek ítélte a forrást a mindennapok történetének kutatásában, de általánosságban megállapítható, hogy kultúrtörténeti érdekességként kezelték a

¹⁴ LUKINICH 1935. A lengyel levéltárak és könyvtárak magyar vonatkozású anyagáról, továbbá annak kutatásáról: DIVÉKY 1927. 27–58.

¹⁵ Az MTA Történelmi Bizottsága az újonnan megjelenő folyóirat célját így határozta meg: „A' Történelmi Tár' rendeltetése a' köz helyeken és magánosoknál elszórva levő kisebb történelmi emlékek 's okiratok' kiadása által mind a' hazai történetek' egyes részei és pontjai' felvilágosításához járulni: mind az író és olvasó közönség' részvételét a' történelem 's annak forrásai iránt felgerjeszteni és táplálni.” A Magyar Történelmi Tár olyan, bizonyos – meg nem határozott – időközönként megjelenő forráskiadvány volt, amely akkor jelent meg, ha elegendő anyag gyűlt össze, és annak kiadásához megfelelő pénzügyi háttér is rendelkezésre állt. 1855 és 1863 között láttak napvilágot az első XII kötet, majd a második évfolyam kötetei (XIII–XXV) 1867–1878 között. A Történelmi Bizottság és a Magyar Történelmi Társulat megegyezését követően, 1878-tól a kiadvány negyedévenként megjelenő folyóiratként új nevet kapott, Történelmi Tár, amelynek ugyancsak két sorozata jelent meg. 1911-től azonban a Történelmi Bizottság visszatért az eredeti névhez, az ismét meginduló – immár III. – sorozat első kötete Zsigmond lengyel herceg budai számadásainak szövegét tartalmazta. HERNÁDI 2002. 2.

¹⁶ DIVÉKY 1914.

¹⁷ Zsigmond számadásai két kötetben maradtak az utókorra. A két, hosszúkás alakú, barna bőrkötéses kötet bejegyzéseit különféle vízjelekkel ellátott papírlapokra írták. Mindkét kötetet Varsóban, a régi iratok fő levéltárában (*Archiwum Głównie Akt Dawnych*) őrzik, a korona kincstárának levéltári anyagában (*Archiwum Skrabu Koronnego*), a királyi számadások (*Rachunki królewskie*) között. Az első kötetet 29-es jelzet alatt tartják számon, a másodikat 33-as jelzet alatt, utóbbi kötet állagát tekintve jobb állapotban van. Az érdeklődők számára – állagvédelmi okokból – a forrás mikrofilmen érhető el és olvasható. Az első könyv számadásait 1500 és 1504 között jegyezték fel, a második könyv folytatólagosan tartalmazza az 1504 és 1507 közötti évek kiadásait és bevételeit.

¹⁸ PAWIŃSKI 1893.

¹⁹ A kapcsolódó szakirodalom áttekintése a MÖB által támogatott varsói és vilniusi kutatóutak révén valósulhatott meg. A teljesség igénye nélkül néhány fontosabb munka Zsigmond hercegi éveiről: NOWOGRODZKI 1937.; FINKEL 1920.; BORAS 1983.

számadásokat és ahhoz, amit Divéky tanulmányaiban megírt, érdemben nem tudtak hozzátenni, sőt néhány ponton el is vettek belőle félreértelmezve vagy sajtáságosan használva adatait.²⁰

Ezek közül most csupán egy tévedésre hívnám fel a figyelmet és ezen tévedés helyreigazítása közben próbálnék néhány eddig kevésbé ismert adatra, részletre rámutatni és kiegészíteni a forrással kapcsolatos ismereteinket.

A magyar orvostörténeti szakirodalom több jeles összefoglaló munkával gazdagodott az 1900-as évek első felében. Ezek közül talán a legismertebb Magyary-Kossa Gyula több kötetes írása²¹ és Farkaslaki Hints Elek ugyancsak monumentális műve, amely négy kötetben foglal össze hatalmas anyagot.²²

Az előadás megírásának alapötletét az a pontatlanság és az ebből származó félreértés szolgáltatta, amely Farkaslaki Hints Elek nagyszabású összefoglaló munkájának második kötetében olvasható Jagelló Zsigmonddal kapcsolatban. Farkaslaki hipotézise nagyon egyszerű: Jagelló Zsigmond – forrásokkal is bizonyíthatóan – szifiliszben szenvedett. Megállapítását a következő információkra alapozta:

1. „...Zsigmond herceg (II. Ulászló öccse) budai sétalovaglásai alkalmával gyakran adott pár dénárt, vagy forintot az alamizsnát kéregető „franczus” betegeknek, számadási könyve tanúsága szerint. A nagyfokú részvét oka talán abban található, hogy a herceg maga is részt vett az olasz háborúban és szintén e betegség áldozata lett.”²³

2. „...Zsigmond herceget Manardus még tormával és ecettel kevert mandulatejjel gyógyította, melyet a luetikus fekélyekre kentek..II. Ulászló királyunk öccsét pedig maga Manardus gyógykezelté.”²⁴

3. „...II. Ulászló öccse a már említett Zsigmond lengyel herceg a Szentháromság kórház meleg forrásait látogatta minden szombaton. A fürdőben egy részt lepedőkkel a maga részére választott el... Valószínű, hogy a herceg nem szemérmességéből különítette el magát a közönségtől, hanem inkább azért, mivel syphilitikus fekélyei voltak, melyekkel nem akart dicsekedni.”²⁵

Mivel az említett könyv lábjegyzeteket nem tartalmaz, a második kötet elején található „főbb forrásmunká”-k felhasználásával teszek kísérletet a tévedés felderítésére. Ezek közül az egyik a Divéky-féle szövegkiadás, a másik Magyary-Kossa Gyula Magyar Orvosi Emlékek című monográfiájának harmadik kötete. Már az elején szeretném leszögezni, hogy egyáltalán nem akarom elvitatni Farkaslaki igen terjedelmes, hasznos és hiánypótló művének érdemeit, csupán arra a téves következtetésére szeretném felhívni a figyelmet, amely szerint Zsigmond – a források alapján – bizonyíthatóan szifiliszben szenvedett.

Ami az első pontot illeti, vagyis hogy Jagelló Zsigmond részt vett abban a nápolyi hadjáratban, melynek a vérbaj elterjedését tulajdonítják, egyértelműen cáfolni lehet. Az utókorra maradt számadáskönyvek alapján tudjuk, hogy a *registrumok* írásának ezen időszakában kétféle könyvvvel számolhatunk, a főkönyvek mellett ún. segédkönyveket is vezettek.²⁶ Zsigmond udvartartásának bevételeiről és kiadásáról írott két főkönyv mellett fennmaradt egy ezekkel párhuzamosan vezetett mellékkönyv, de a forrás bejegyzéseiből

²⁰ A témához ld. még: HOROGSZEGI 2007. 33–40.

²¹ MAGYARY 1931.

²² FARKASLAKI 1939.

²³ FARKASLAKI 1939. 284.

²⁴ FARKASLAKI 1939. 284., 334. Utóbbi adat a névmutató alapján kapcsolható Zsigmondhoz.

²⁵ FARKASLAKI 1939. 303.

²⁶ ANTANAVÍCIUS–PETRAUSKAS 2007. XXXV–XXXVI.

következtethetünk más segédkötet meglétére is, így többször olvashatunk utalást az udvar élelmezésének anyagi ellátásáért felelős Olbricht *dispensator registrumáról*.²⁷

Az udvari számadások egyik kiegészítő könyve, az udvarnokok *registruma*, – amely 1493 és 1508 között az udvarnokok számára történt fizetések tartalmazza – fennmaradt a kérdéses időszakból. Ez az a kötet, amelyre a főkönyv, az udvarnokoknak tett kifizetések alkalmával rendre hivatkozik és amelynek létezéséről már Divéky is tudott, de nem tartotta jelentősnek, mivel magyar vonatkozású adatai a főkönyvben is megtalálhatóak.²⁸ Ennek felhasználásával készítette el Pawiński lengyel történész Zsigmond itineráriumát. A herceg udvartartásához tartozó udvarnokok „bérezése” bizonyos számú ló alapján történt. Ők alkották tehát a herceg melletti lovas, fegyveres kíséretet,²⁹ amely minden bizonnyal a herceggel tartott volna, ha hadjáratba indult volna. Azonban a *registrum* alapján egyértelműen kiderül, hogy 1493–1495 között zajló hadjárat idején Zsigmond udvarnokai a Lengyel Királyság területén belül tartózkodtak, így bizonnyal állítható, hogy a herceg maga is.

Ami a herceg részéről megnyilvánuló kegyes cselekedetet, az alamizsna osztást illeti, a számadáskönyvből egyértelműen kiderül, hogy ezt nem csak a bujakór áldozatainak adja. Napi rendszerességgel fordulnak elő olyan bejegyzések, melyek a herceghez kéressel forduló szegények, betegek, szerzetesek, stb. részére adott pénzbeni adományokat rögzítik. Ilyen jellegű kiadások azonban megtalálhatóak a többi, említett számadáskönyvben is.

A Manardus-szal kapcsolatos megállapítás is több ponton hibázik. Ez az adat egyértelműen Magyary-Kossa adatárából származik: „1503. Syphilis. Magyar antimon. – Ebben az évben halt meg Fridrik Kázmér krakkói bíboros, II. Ulászló öccse „vi et atrocitate eius morbi, quem Gallico vigente in Italia bello exortum, indeque nominatum dicimus” (Istánffy IV. 33.); Manardus gyógyította tormával, melyet mandulatejjel és ecettel keverve kentek reá a luetikus sebekre (Manardus: *Epist. medic.* Páris, 1528., lib. 14.; 4. – Nékám, 62. után idézem)...”³⁰ Ezek alapján úgy tűnik, Farkaslaki pusztán összekeverte a két fiatalabb fivért, Frigyes és Zsigmondot. Az azonban, ami Magyarynál olvasható, ugyancsak tévedés.

Joannes Manardus (1462–1536) orvosi karrierje igen hamar elkezdődött, hiszen már 20 évesen a ferrarai egyetem tanára volt, majd a mirandolai Giovan–Francesco Pico udvari orvosa lett. A Magyar Királyságba viszont csak 1513-ban érkezett és 1518-ig tartózkodott az országban, mint királyi orvos. Visszatérve hazájába, Itáliába, I. Alfonso ferrarai fejedelem udvari orvosa lett, valamint tovább folytatta egyetemi oktató munkáját 1536-ban bekövetkezett haláláig.³¹

²⁷ „Item feria quarta Olbricht dispensatori ad dispensandum dedi ut in suo debet habere v flor[enos]” Rachunki 33. 15v, passim.

²⁸ Divéky konkrétan két levéltári jelzetre hivatkozik, de ezek közül az első (20. jelzetű) János Alberthez kapcsolható és csak a 21. jelzetűben található Zsigmond udvarnokaira vonatkozó anyag. *Reg. expositorum – Jo. Alberti regis Poloniae – 1492 per Jacobum Schidlowyeccki – D. 1492-95*; Rachunki królewskie sygn. 20., Archiwum Skrabu Koronnego I., Archiwum Głównie Akt Dawnych. *Regestrum curien. domini principis Sigismundi qui Ad Equos Serviunt Et quot Aliquis Equos habet Et A quo tempore cuiilibet Incipit Servitium Similiter Quum aliquis Accepit pecunias ad suum servitium Et in quo Loco Etc.* – D. 1493-1508. Rachunki królewskie sygn. 21. Archiwum Skrabu Koronnego I., Archiwum Głównie Akt Dawnych.

²⁹ KUBINYI 1995. 321.; ANTANAVIČIUS–PETRAUSKAS 2007. XXVIII–XXX.

³⁰ MAGYARY-KOSSA 1931. 129. A hivatkozott levélben az említett recept szó szerint így olvasható: „Sed et radix quam Pannonnes tormam uocant, contrita, cum amygdalarum lacte mitior facta, aceto intinctus formam redacta. Caro etiam cum coepis more uestro condita.” MANARDI 1532. 292.

³¹ HERCZEG 1929.

Tudományos tevékenysége és művei igen jelentősek és alapvetőek a *syphilidologia* és a *dermatologia* területén. Elsősorban kiterjedt levelezése révén nyerhetünk bepillantást munkáságába, mely leveleiben orvosi tanácsokkal látta el a hozzá forduló pácienseit,³² így többek között a krakkói püspököt is. Ám a Magyary által hivatkozott levél nem Frigyeshez szól, hiszen 1532-ben íródott, vagyis jóval Frigyes halála után, a címzett pedig az akkori krakkói püspök Piotr Tomicki.³³ Ahogyan az a fentebbi rövid életrajzból is látható, Manardus nem is gyógykezelt Frigyes, II. Ulászló magyar és cseh király udvari orvosaként, hiszen 1503-ban még nem volt az.³⁴

Végül pedig a 3. pont. Miért „rejtőzött” Zsigmond lepedők mögé, amikor fürdött? Farkaslaki szerint a testét borító fekélyeket akarta eltakarni. Ez az elmélet is több sebből vérzik. Egyrészt a forrásként használt Divéky-féle átírás olyan bejegyzéseket tartalmaz, melyek 1499 után keletkeztek. Ha feltételezzük, hogy Zsigmond valamikor 1493–95 körül fertőződött meg és figyelembe vesszük a betegség lefolyását, valamint szakaszait,³⁵ akkor nyilvánvalóvá válik, hogy ez semmiképpen nem az az időszak, amikor a herceg testét fekélyek boríthatták volna.

Budai tartózkodása alatt Zsigmond a budafelhévízi Szent Háromság ispotály melegvizű forrásait látogatta heti rendszerességgel. Az esetek nagy százalékában a herceg fürdésére vonatkozó mondatok előtt vagy után szerepel egy szorosan oda kapcsolódó mondat: "*Item eodem die sabbato ad clavos na zabyyanye lintheamina in balneo dedi oroschom tres denarios ungaricales*".³⁶ Vagyis a szolgák pénzt kapnak szögekre, hogy azokkal rögzítsék a lepedőket a fürdőt előkészítendő.

Ezek alapján Farkaslaki azt a következtetést vonta le, hogy Zsigmondnak valami rejtegetni valója volt. Divéky szerint inkább szegénylős. Ennyiből akár arra is gondolhatunk, hogy szeretett egyedül fürdeni. A forrás nem ad pontos és egyértelmű magyarázatot arra, hogy miért volt szüksége a hercegnek az elkülönülésre.

Ellenben egy másik típusú bejegyzés, amely ugyancsak a szombati fürdők kiadásaihoz tartozik, talán közelebb vihet bennünket a megoldáshoz. Ezekben a sorokban füstölőszer vásárlásáról van szó, melyet nem csak akkor vásárolnak a patikából, amikor a herceg fürdeni megy, hanem más alkalmakkor is. Ahogyan arra a szövegből is fény derül, céljuk az illatosítás volt. A füstölőszer anyagára illetve összetételére vonatkozóan nem találunk semmit, de ha a herceg szobájának illatosítására használt füstölőszert ugyanazzal a latin és lengyel szóval adja meg, mint a fürdőzéshez vásároltat, akkor feltételezhetjük, hogy mindkét esetben ugyanazt a funkciót látta el, vagyis illatosított. Erre talán a termásvíz kellemetlen szaga indíthatta a herceget, de könnyen elképzelhető, hogy Zsigmond ezeket a füstölőszeret inhalálásához használta. Bármilyen is volt a szerek célja, hatásukat szűk, zárt térben

³² A szifilisszel kapcsolatban négy levele ismert. Az egyiket ezek közül Michael Sanctanna chirurgusnak írta, a többi címzettjei: Mellerstadi Pollich Márton, Tomicki krakkói püspök és Campegio bíboros. HERCZEG 1929. 54-55.

³³ A kérdéses levél címsora és datálása: Pro Reverendissimo Cracoviensi Episcopo, imbecillitate ventriculi & omnium principaliorum membrorum laborante...Datum: Ferrariae, VII. Idus Febr. M. D. XXXII. (Liber decimusquartus Epist. III.) MANARDUS 1532. 289-295.

³⁴ „1513. Manardus (HERCZEG, 14. old. és HIRSCH, IV. 111. szerint) ebben az évben került II. Ulászló udvarába. Herczeg Árpádnak ez az alapos értekezése, valószínűleg a legkimerítőbb, mit eddig Manardusról írtak, az Orvosi Hetilap 1927. évi folyamában is megjelent s itt ... olvashatjuk Manardusnak, mint syphilidologusnak méltatását... Egy alkalommal magyar tornát ajánl a luetikus krakkói püspöknek (Tomiczkynak) gyógyszerül...” MAGYARY 1931. 137.

³⁵ GERGELY 1999. 217-222.; WARREL - VOX - FIRTH Press 2003. 607-617.

³⁶ DIVÉKY 1914. passim.

tudták csak kifejteni, amit a legegyszerűbben úgy tudtak előteremteni a herceg emberei, ha lepedőket feszítettek ki sátor gyanánt a herceg számára.³⁷

Egy más jellegű forrás alapján akár arra is gondolhatunk, hogy Zsigmond a fürdőkben folyó "aktív közösségi élet" miatt rejteztet lepedő mögé, ami nem fért össze természetével. Legalábbis ez tűnik ki unokaöccséhez, II. Lajoshoz írt leveléből, melyben rokoni és gyámi kötelességének eleget téve próbálta befolyásolni és a helyes útra segíteni Lajost. Soraiban a fejedelemhez és az időhöz méltó életvitelre inti a fiatal magyar királyt és többek között ezt írja: "...Ne látogassa a fürdőket, kiszívják és elpuhítják ezek az embert. Ne lakmározzék bennük, ártalmas, sőt halálos is lehet. Ha mégis fölkeresi, úgy ritkán tegye és csak kevesed magával. Mindenekelőtt azonban a haszontalan léhűtők társaságát kerülje Felsőged, legyenek azok ifjak vagy felnőttek, mert ezek nem tudnak és nem is szoktak másról beszélni, mint ivásról, dorbézolásról és más hasonlókról..."³⁸

Összefoglalván az eddigieket, a Farkaslaki által összegyűjtött bizonyítékokra röviden a következő megjegyzésekkel élnek:

1. A Magyar Királyság területén az írott források alapján az 1500-as évek kezdetétől számolhatunk az Európa-szerte pusztító járvány, a korabeli orvosi szakirodalomban *morbis Gallicus*ként emlegetett betegség megjelenésével. Zsigmond is találkozott fertőzöttekkel és más rászorulókkal egyetemben természetesen adott pénzt a hozzá "kérésrel érkezőknek", nem képezvén kivételt ez alól a „franczus”-ban szenvedő betegek sem.

2. Nem találtam semmiféle adatot vagy utalást arra, hogy Zsigmond részt vett volna a nápolyi hadjáratban. Az pedig, hogy Manardus gyógykezelt – a bevezetésben ismertetett recept felhasználásával – egyértelműen Magyary-Kossa Gyula egyik adatának félreértelmezése, ahol valójában a herceg fivérééről, Frigyes krakkói kardinálisról van szó.

3. Az a lehetőség, hogy megfertőződésének feltételezett időpontja után évekkel még fekélyek borították a testét és ezért kellett lepedők mögé bújni szombati budai fürdőzései alkalmával, kizárható. Sem ilyen jellegű betegségére, sem annak kezelésére nem található adat a számadáskönyvben, sem más korabeli forrásban.

XV–XVI. századi forrásokat olvasva, felfigyelhetünk rá, – természetesen megfelelő kritikával kell kezelnünk ezeket az említéseket – hogy számos állami és egyházi vezetőről feljegyezték, hogy megfertőzte őket a francia kór. Megkapta VIII. Károly francia király, VI. Sándor pápa és fia Cesare Borgia, II. Gyula pápa, Miksa császár, V. Károly és nagy ellenfele I. Ferenc francia király, hogy csak a legnevezetesebbeket említsem. Híres magyar áldozatai között volt Bakócz Tamás esztergomi érsek, Forgách Ferenc püspök is. Nem képezte tehát titoktartás tárgyát, hogy ki kapta el a kórt. Különösen nem a kezdeti időszakban, amikor még nem tudták hogyan terjed. Ezek alapján nem tűnik indokoltnak, hogy miért ne jegyezték volna fel, ha Zsigmond is megbetegedett volna a nápolyi hadjáratban való – állítólagos – részvétele során.

³⁷ Erre enged következtetni az a tény is, hogy a számadáskönyv azon részeiben, melyek nem Budán íródtak, nem fordul elő a fürdő ilyenén való előkészítése, amely nyilván annak tudható be, hogy Budát elhagyva nem termálfürdőben tisztálkodott a herceg.

³⁸ FÖGEL 1917. 22.

BIBLIOGRÁFIA

- ANTANAVIČIUS – PETRAUSKAS 2007. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio dvaro sąskaitu knygos (1494–1504). Ed. and transl. DARIUS ANTANAVIČIUS – RIMVYDAS PETRAUSKAS. Vilnius 2007.
- BORAS 1983. ZYGMUNT BORAS: Zygmunt Stary w Glogowie. Katowice 1983.
- CARO 1888. JACOB CARO: Geschichte Polens. Tomus V. Gotha 1888.
- DECIUS 1521. IODOCUS LUDOVICUS DECIUS: De vetustatibus Polonorum... Cracoviae 1521. LIX–LX.
- DIVÉKY 1927. DIVÉKY ADORJÁN: A lengyelországi könyv- és levéltárak magyar vonatkozású kézirati anyaga. *Levéltári Közlemények* 5 (1927) 27–58.
- DIVÉKY 1913. DIVÉKY ADORJÁN: Az 1494. évi lőcsei fejedelmi kongresszus. Lőcse 1913.
- DIVÉKY 1920. DIVÉKY ADORJÁN: Újabb elmélet az 1494. évi lőcsei fejedelmi kongresszusról. *Századok* 54 (1919–1920) 371–379.
- DIVÉKY 1914. DIVÉKY ADORJÁN: Zsigmond lengyel herceg budai számadásai (1500–1502., 1505). *Magyar Történelmi Tár* 26 (1914).
- DOGIEL 1758. MACIEJ DOGIEL: Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae... Vilnae 1758–1764. Tomus I. pars prior, pars altera.
- KOVÁCS 1992. E. KOVÁCS PÉTER: Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei 1500–1508. Eger 1992.
- ENGEL 1809. J. C. VON ENGEL: Monumenta Ungarica. Vienna 1809. 187–236.
- ENGEL 1797. J. C. VON ENGEL: Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer, Tomus I. Halle 1797.
- FARKASLAKI 1939. FARKASLAKI HINTS ELEK: Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében. II. A középkor orvostudománya. Budapest 1939.
- FINKEL 1920. LUDWIK FINKEL: Elekcy Zygmunta I: Sprawy dynastyi jagiellonskiej i unii polsko-litewskiej. Kraków 1920.
- FÓGEL 1917. FÓGEL JÓZSEF: II. Lajos udvartartása. Budapest 1917.
- FRAKNÓI 1877. FRAKNÓI VILMOS: II. Lajos király számadási könyve. 1525. január 12–július 16. *Magyar Történelmi Tár* 22 (1877).
- GERGELY 1999. GERGELY LAJOS: Orvosi mikrobiológia. Budapest 1999.
- GRÜNHAGEN 1884. COLMAR GRÜNHAGEN: Geschichte Schlesiens. Erste Band. Gotha 1884.
- HERCZEG 1929. HERCZEG ÁRPÁD: Manardus János Magyar udvari főorvos élete és művei. Budapest 1929.
- HERNÁDI 2002. HERNÁDI LÁSZLÓ MIHÁLY: A Magyar Történelmi Tár és a Történelmi Tár repertórium 1855–1934. Pécs 2002.
- HOROGSZEGI 2007. HOROGSZEGI ZOLTÁN: Egy számadáskönyv kultúrtörténeti vonatkozásai. In: *Középkortörténeti tanulmányok 5. Az V. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2007. június 7-8.) előadásai*. Szerk. Halmágyi Miklós–Révész Éva. Szeged 2007. 33–40.
- KUBINYI 2005. KUBINYI ANDRÁS: A királyi udvar a késő középkori Magyarországon. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. Etenye N. G. – Horn I. Budapest 2005. 13–32.
- KUBINYI 1995. KUBINYI ANDRÁS: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: *Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. Koszta László. Szeged 1995. 309–335.
- LDM 1995. Lexikon des Mittelalters. Tomus 7. Munich 1995.
- LUKINICH 1935. LUKINICH IMRE: A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése. Budapest 1935.
- MAGYARY 1931. MAGYARY-KOSSA Gyula: Magyar orvosi emlékek: értekezések a magyar orvostörténelem köréből. I–IV. Budapest 1929–1940.

- MANARDI 1532. GIOVANNI MANARDI: Joannis Manardi Ferrariensis medici Epistolarum medicinalium lib. XX, Tomus secundus, nunquam antea in Gallia excusus. Lugduni MDXXXII.
- NOWOGRODZKI 1937. STANISŁAW NOWOGRODZKI: Rządy Zygmunta Jagiellończyka na Śląsku i w Łużycach (1499–1506). Kraków 1937.
- PALACKY 1867. FRANZ PALACKY: Geschichte von Böhmen: Das Beitalter Jagelloniden, Fünfter Band, zweiter Abtheilung. Prag 1867.
- PAPEE 1927. FRYDERYK PAPEE: Akta Aleksandra krola polskiego, wielkiego księcia litewskiego 1501–1506. Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Tomus 19. Kraków 1927.
- PAWIŃSKI 1893. ADOLF PAWIŃSKI: Młode lata Zygmunta Starego. Warszawa 1893.
- RACHUNKI 29./33. RACHUNKI królewskie sygn. 29., 33., Archiwum Skrabu Koronnego I., Archiwum Główne Akt Dawnych.
Reg. expositorum – Jo. Alberti regis Poloniae – 1492 per Jacobum Schidlowyczki – D. 1492–95; Rachunki królewskie sygn. 20., Archiwum Skrabu Koronnego I., Archiwum Główne Akt Dawnych.
Regestrum curien. domini principis Sigismundi qui Ad Equos Serviunt Et quot Aliquis Equos habet Et A quo tempore cuilibet Incipit Servitium Similiter Quum aliquis Accepit pecunias ad suum servitium Et in quo Loco Etc. – D. 1493–1508. Rachunki królewskie sygn. 21., Archiwum Skrabu Koronnego I., Archiwum Główne Akt Dawnych.
- SAMSONOWICZ 1982. HENRYK SAMSONOWICZ: Polish politics and society under the Jagiellonian monarchy. In: *A Republic of Nobles: Studies in Polish History to 1864*. Ed. and transl. J. K. Fedorowicz. Cambridge 1982. 49–69.
- WARRELL – VOX – FIRTH 2003. DAVID A. WARRELL – TIMOTHY M. VOX – JOHN D. FIRTH: Oxford Textbook of Medicine. Oxford 2003.
- ZIELIŃSKA 1992. TERESA ZIELIŃSKA: Archiwum Główne Akt Dawnych: informator o zasobie. Warszawa 1992.